

Del S.IX al S.XVIII

Les notícies documentals més antigues del terme fan referència a la fundació d'un monestir benedictí al s.IX a Sant Medir, que va obtenir un diploma de protecció i de confirmació del seus béns per part de Lluís el Pietós l'any 832. Aquest monestir funcionà fins l'any 949, quan la comunitat es va traslladar a Amer; aleshores, Sant Medir restà (i fins a l'actualitat) com a parròquia. Són precisament les parròquies les que ens deixen entreveure que el poblament ja estava organitzat als primers segles de l'edat mitjana. Sant Gregori i Sant Feliu de Cartellà s'esmenten l'any 882 en una donació del bisbe Teuter a la Canònica de la Seu de Girona. Domeny surt esmentat l'any 922, Constantins el 1182 i Ginestar el 1184.

Paral·lelament, l'arribada del feudalisme al s.XI va incloure tot aquest territori sota l'administració de dos dominis: el castell de Tudela i el castell de Cartellà. Se sap que el primer, al cim del puig de Sant Grau, estava sota el domini de la casa comtal de Barcelona en temps de Ramon Berenguer I (1035-1076) i que l'any 1202 fou donat pel rei Pere I a Guillem de Montcada. El 1285 hi féu estada Pere II el Gran a causa de la guerra contra França, més o menys en les mateixes dates en què tenia el castell Arnau Guillem II de Cartellà, segurament subinfeudat pels Montcada

A finals del s.XIII els dos castells del terme estigueren vinculats als Cartellà, un llinatge conegut des de finals del s.X. En aquesta època els Cartellà, senyors de Cartellà i Falgons, tenien també els castells d'Hostoles, Puig-Alder, Rocacorba, Creixell i Pontós gràcies a un enllaç matrimonial amb la senyora d'Hostoles. Més endavant, als s.XIV i XV, tingueren el castell de Tudela altres famílies nobles, com els Xetmar de Medinyà o els Milany-Pinós, fins que l'any 1495 Baldiri d'Agullana, ciutadà de Girona, adquirí en subhasta totes dues forteses. La jurisdicció centrada en aquests castells, però, fou quasi sempre mantinguda en última instància pel rei i, per tant, el terme de Sant Gregori fou lloc reial.

El Sant Gregori medieval és una zona agrícola, afavorida per les excel·lents condicions del terreny i per l'abundància d'aigua. La reconstrucció i engrandiment de l'església parroquial sota les formes del romànic i consagrada dues vegades als s.X i XI n'és una evidència clara. Però sobretot hem de fixar-nos en l'existència de diversos masos medievals, alguns dels quals encara avui existeixen: can Verdaguer té un arxiu patrimonial que es remunta a l'any 1266; la capella romànica de Sant Bartomeu de Segalars pertanyia a un mas Segalars existent l'any 1091, tot i que la masia actual (cal Bord, abans mas Jordà) no la documentem fins al 1209. Can Serra d'Avall existia ja l'any 1270 i el mas Obert té elements arquitectònics romànics. A Taijà hi havia la Torre de Taijà i can Sunyer, documentada des de l'any 1200. Altres masos dignes d'esment i segurament d'origen medieval, són can Rossell, la Torre de Sant Gregori, la Casassa de Sant Gregori, la Torre de Sant Medir, can Vila i, a Constantins, can Masagó, amb una capella dedicada a la Mare de Déu de la Pietat, del s. XV.

A la baixa edat mitjana sorgiren noves explotacions, algunes vinculades a la petita noblesa, entre les quals destaca el llinatge dels Margarit. El casal dels Margarit, prop de l'església, existia ja al s.XIV i pertanyia a Bernat Margarit, ciutadà de Girona i batlle de sac de la Pia Almoïna. Entre els Margarit també hi hagué Bernat Margarit II, conseller i escuder de Joan I (1387-1396) i Joan de Margarit, bisbe d'Elna i de Girona, cardenal a Roma i humanista qui entre 1462 i 1466 va comprar el casal de la Joeria Grossa, a Domeny, que, reconstruït al s.XVI, fou residència estival dels bisbes de Girona. De fet, en aquesta època era el capítol de la catedral de Girona qui tenia més drets sobre moltes terres de Sant Gregori.

Al s.XVI vivien al terme uns 600 habitants, gairebé tots disseminats en masies, encara que hi havia una major concentració (uns 200 habitants) a la parròquia de Sant Gregori, mentre que cap de les altres passava dels 80 habitants. Això ens dóna una visió d'on es concentraven les explotacions agrícoles, que fonamentalment, s'estenien pel pla de Sant Gregori, un sector de

Cartellà i la riba del Ter, un panorama que no varià gaire entre el s.XV i principis del XVIII.

La consuetud de Sant Gregori, del 1718, ens deixa entreveure en aquesta època un panorama de certa prosperitat, amb parròquies ben ateses, una activitat social reflectida en diversos actes religiosos, processons i aplecs i, fins i tot, la presència d'un mestre d'escola (un religiós, segurament), privilegi del que gaudiren molt poques parròquies rurals fins ben entrat el s. XIX.